

УДК 631.372

ВАЛОВА ПРОДУКЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА – ПІДВАЛИНИ ФОРМУВАННЯ

Шкарівський Р.Г., інженер

Шкарівський Г.В., к.т.н.,

*Національний університет біоресурсів і природокористування
України,*

Тел.: +38-096-3394765; +38-067-1858338

Анотація – на основі статистичних даних проведено аналіз вкладу господарств різних типів у формування валової продукції сільського господарства України за останні роки та стану їх матеріально-технічної бази в частині забезпечення мобільними енергетичними засобами.

Ключові слова – валова продукція, сільське господарство, господарства різних типів, мобільний енергетичний засіб, забезпеченість.

Постановка проблеми. Однією з головних підвалин суверенітету держави є її продовольча незалежність. І ті сегменти господарювання, які створюють цю незалежність потребують підвищеної уваги і допомоги з боку держави стосовно забезпечення належної матеріально-технічної бази. Однак, турбота держави не завжди досягає необхідного якісного та кількісного рівня, що, в багатьох випадках, може бути пояснено недоліками системи машин, яка залишилася ще від колгоспно-радгоспної системи господарювання і мало трансформувалася відповідно до вимог часу через недостатнє обґрунтування тих чи інших кроків. За таких умов актуальними є питання, що стосуються обґрунтування доцільності вдосконалення і власне вдосконалення системи машин для ефективного функціонування господарств різних типів і відповідають рамкам державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі.

Аналіз останніх досліджень. Ситуація в аграрному секторі економіки доступна для споживача з періодичних видань, радіо- та телепередач і зводиться в основному до інформування про отриману продукцію. Як правило, така інформація ґрунтується на статистичних даних, які є офіційними в державі і після закінчення господарського

року остаточно оприлюднюються в статистичних щорічниках [1]. Однак, інформація, приведена в подібних виданнях вільна від аналізів різного рівня, які дозволили б оцінити стан і перспективи розвитку тієї, чи іншої галузі, сектора тощо. Подібні аналізи проводяться науковцями і викладаються в наукових публікаціях на основі тих же статистичних даних з ухилами, характерними тематиці, науковій спрямованості дослідника і, як показує практика, не завжди дають узагальнюючу картину процесів, які протікають в галузі. Так, зокрема, в роботах [1, 2, 3, 4, 5 та 6] приділено увагу діяльності господарств різних типів, переважно їх продуктивності, окремо подано матеріально-технічну базу цих господарств. Однак важко відслідковується взаємозв'язок внеску господарств різних типів у валову продукцію сільського господарства з їх матеріально-технічним забезпеченням. Зокрема зацікавлення викликає забезпеченням такими основними засобами виробництва, як мобільні енергетичні засоби (МЕЗ), що могло б внести певні корективи в пріоритети діяльності машинобудівного комплексу держави.

Мета досліджень – дослідити вклад господарств різних типів на формування валової продукції сільського господарства та стан матеріально-технічної бази основних вкладників в частині забезпечення мобільними енергетичними засобами.

Основна частина. В основу досліджень покладені результати викладені в роботах [1, 2, 3, 4, 5 та 6] з детальним аналізом найбільш впливових і нещодавно створених джерел формування валової продукції сільського господарства.

З огляду на розвиток і зміни у сільському господарстві України, що відбувались протягом останніх років, важливо дати чітке визначення та класифікувати сільгоспвиробників. В Україні прийнято виділяти наступні три категорії сільгоспвиробників [2]:

- сільськогосподарські підприємства (великі сільгоспвиробники)
- до цієї категорії належать державні господарства, акціонерні компанії та товариства усіх типів, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські підрозділи промислових, транспортних та інших підприємств, організацій і науково-дослідних установ;
- фермерські господарства (дрібні сільгоспвиробники) - форма вільного підприємства, у якому використовується власна або орендована земля та інше майно. Приватний фермер займається на своєму підприємстві виробництвом, іноді переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, держава реєструє його як фермера;
- особисті господарства населення (дрібні сільгоспвиробники) - до цієї категорії належать індивідуальні або сімейні господарства, які

мають земельні ділянки, такі форми сільгоспвиробництва, коли окрема особа або сім'я виробляє продукцію для задоволення потреб сім'ї в продуктах харчування або з іншою метою (особисті селянські господарства, господарства населення (у т.ч. дачні ділянки), домогосподарства тощо).

Загалом важко було помилитися з оцінками внеску великих сільгоспвиробників до сумарної валової продукції сільського господарства, однак зі змінами в аграрному секторі, які вивели на ринок сільськогосподарської продукції фермерські господарства та укріпили позиції особистих господарств населення, відбувся і перерозподіл вагової долі сегментів валової продукції сільського господарства, які наповнюються цими виробниками.

Зокрема, у ході реформування сільськогосподарських підприємств активізувався розвиток господарств населення, роль яких у забезпеченні продовольчої безпеки країни в останні роки постійно зростала. З метою отримання об'єктивної інформації, аналіз діяльності господарств проводився на межі кризового розвитку суспільства, тобто 2008 – 2009 рік.

У 1990 році частка сільськогосподарських угідь, які використовувалися власниками підсобних ділянок і приватними сімейними фермами, складала лише 6 %. За останні роки ця цифра зросла до 36,3 % (з яких на особисті господарства населення припадало 28,9 %).

У розпорядженні ж особистих господарств населення, кількість яких становить 4 млн. 750 тисяч, налічується майже 3 млн. га земельних угідь для використання в особистих селянських господарствах і 2,7 млн. га - для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

В соціальному плані особисті селянські господарства характеризуються наступним: земля для них є одним з головних засобів до існування; власники господарств, як правило, проживуть у сільській місцевості; члени особистих селянських господарств зайняті ще і в інших сферах діяльності (у школах, на заводах, у торгівельній мережі тощо).

Особисті господарства населення стали одними з основних постачальників сільськогосподарської продукції. У 2008 році ними зібрано 21,0% зернових і зернобобових культур, 97,8% - картоплі, 86,1% - овочів, 84,6% - плодів та ягід, вироблено 48,6% м'яса (в забійній вазі), 82,2% - молока, 43,4% - яєць, 78,4% - вовни, а у 2009 році названі показники склали відповідно 22,1, 97,4, 86,6, 86,7, 46,1, 80,7, 43,4 та 80,5 % [2]. За таких умов частка особистих селянських

господарств у валовій продукції сільського господарства становила (рис.1) в 1990 році - 30,6%, у 1995 році – 48,7%, а у 2000 році вже – 66%, у 2003 році – 69,7%. Правда, починаючи з 2003 року, цей показник дещо знизився і становив у 2008 році – 54,0%, а у 2009 році - 52,6 % [1, 3].

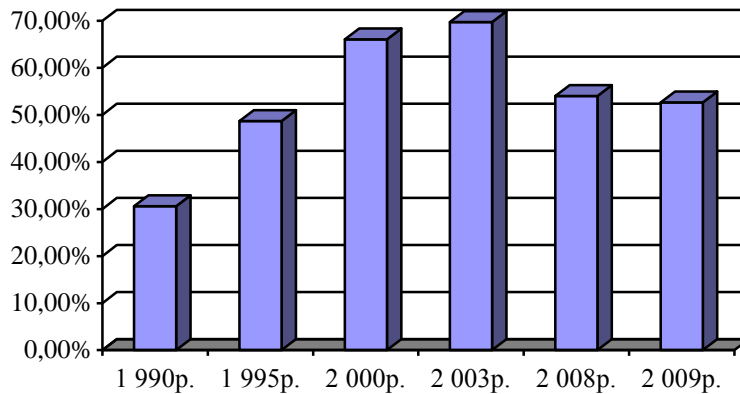

Рис. 1. Частка особистих селянських господарств у валовій продукції сільського господарства [1-3].

Таке зростання частки особистих селянських господарств у валовій продукції було зумовлено певними факторів, основними серед яких є [2]:

- спад виробництва в сільськогосподарських підприємствах;
- незначна ефективність діяльності фермерських господарств;
- надлишок робочої сили у сільській місцевості;
- вища продуктивність виробництва в особистих селянських господарствах порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами.

Дещо інша картина спостерігається з фермерськими господарствами. Наприклад, згідно з даними Державного комітету статистики України кількість незалежних приватних фермерських господарств протягом 1991-2004 років зростає з 82 до 43016. Частка землекористування фермерських господарств становила на той час 7,4%, а їхня частка в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції становила 2,7 %. Сьогодні в Україні нараховується 42101 фермерське господарство [1].

У 2008 р. фермерськими господарствами було вироблено 12,9% обсягів зернових і зернобобових культур, 6,1% - цукрових буряків, 18,1% - соняшнику, 3,5% - овочів, 2,4% - м'яса (в забійній вазі), 0,8% - молока, 0,4% - яєць, 2,7% - вовни. Виробництво інших видів продукції рослинництва і тваринництва складало менше 1%. У 2009 році фермерські господарства дали 4,7 % валової продукції сільського

господарства, серед яких продукція рослинництва займає 4,1 %, а продукція тваринництва – 0,6 % [1].

За останні роки змінився і розподіл земельних ресурсів в сільській місцевості. Зокрема середній розмір приватного фермерського господарства тільки за період 1991 по 2004 роки збільшився з 24 до 72 га (у т.ч. 67 га орної землі). Однак, саме відносно невеликий розмір фермерських господарств є їх важливою проблемою. Згідно із статистичними даними на кінець 2008 року в користуванні 49,5 тисяч фермерських господарств знаходилось 4016,3 тис. га сільськогосподарських угідь, у т.ч. рілля – 3817,0 тис. га (в розрахунку на одне господарство припадало 81,1 га сільськогосподарських угідь, у т.ч. 77,1 га ріллі) [2]. За даними ж ННЦ «Інститут аграрної економіки», раціональні розміри фермерських господарств зернового напрямку спеціалізації повинні становити 300-400 га, зерново-буряківничого – 150-300, овочівницького – 25-50, виноградарського – 30-60, з виробництва молока – 250-400, м'яса великої рогатої худоби – 350-500, свинини – 200-400, продукції вівчарства – 200-300, продукції птахівництва – 250-300 га [4].

За таких умов розміри більшості фермерських господарств нерациональні, а від розміру господарства залежить ефективність використання техніки, транспорту, трудових ресурсів тощо.

Середні розміри земельних ділянок особистих селянських господарств склалися в продовж багатьох десятиліть, територіально розміщувалися переважно біля осель власників і, здебільшого, не перевищували 0,5 гектарів, однак іноді вони сягали двох гектарів, і майже кожне домогосподарство мало принаймні одну таку ділянку. Загалом же розподіл площ особистих селянських господарств мав певну динаміку.

Так до 2003 року розподіл площ особистих селянських господарств носив наступний характер (рис. 2).

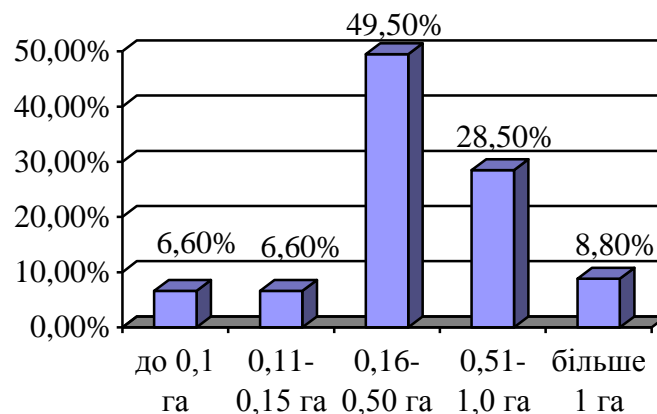

Рис. 2. Розподіл площ особистих селянських господарств [2].

Сьогодні середній розмір площі особистого селянського господарства наблизився до 1,2 гектара. При цьому 28,9 % цих господарств має площу землі до одного гектара і 71,1% - більше одного гектара [5].

Виходячи з викладеного можна стверджувати, що ефективність діяльності фермерських господарств можна підвищити за рахунок підвищення ефективності використання техніки (в т. ч. мобільних енергетичних засобів), конструкція якої створена для ефективного використання в умовах колгоспно-радгоспної системи господарювання, шляхом збільшення площ господарств, їх об'єднання, кооперації тощо. Стосовно ж особистих господарств населення, які базуються переважно на прибудинкових територіях таке збільшення не прийнятне через устрій наших сіл і селищ, де відстань від будинку одного господаря до будинку іншого не перевищує кілька десятків метрів. Тому забезпечити ефективне використання наявної на даний час техніки на таких площах дуже важко.

За таких умов на фоні порівняно високої результативності діяльності особистих селянських господарств, не можна не визначити й негативних тенденцій їхнього розвитку. Насамперед, ця форма господарювання залишається дрібнотоварною. Таке виробництво не створює необхідної основи для оновлення основних фондів, впровадження нової техніки і сучасних технологій, підвищення в цілому ефективності і конкурентоспроможності виробництва. Нині більшість таких господарств використовують переважно ручну працю, тому що не можуть утримувати навіть одного умовного трактора через невеликі обсяги робіт [6]. 93,6% особистих селянських господарств використовують ручну працю для обробки землі. Тільки 12,3% особистих селянських господарств в мають техніку, у тому числі 18% - трактор, 1,8% - комбайн, 4,8% - вантажний автомобіль. Фактично один трактор приходить на 31 господарство, один міні-трактор і мотоблок - на 183 господарства, один комбайн - на 297 особистих господарств населення [5]. Це при тому, що загальна ж кількість тракторів у сільському господарстві зменшилась з 495 тис. шт. у 1990 році до 169 тис. шт. у 2009 році [1].

Тому нині функціонує велика кількість господарств із застарілим, зношеним і, в переважній більшості випадків, не ефективним машинно-тракторним парком. Оновити його та забезпечити себе самостійно засобами виробництва і матеріально-технічними ресурсами вони не в змозі. Ці обставини призводять до того, що сільськогосподарські товаровиробники залишаються

незахищеними від диктату цін з боку продавців засобів виробництва та покупців їхньої продукції, відчують хронічну нестачу фінансових ресурсів, що робить неможливим техніко-технологічне оновлення галузі. Тому й не дивно, що в останні роки як в особистих селянських господарствах, так і в фермерських господарствах намітився спад виробництва продукції сільського господарства.

Отже, більшості приватних сільськогосподарських товаровиробників на малих площах й невеликою чисельністю працюючих, при відсутності необхідної техніки, майже неможливо самостійно організувати ефективне виробництво конкурентоспроможної товарної сільськогосподарської продукції.

Тому вихід може вбачатися в двох абсолютно різних шляхах, а саме:

- перший – кооперування особистих селянських і фермерських господарств та фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників;
- другий – широке впровадження машинно-тракторних агрегатів на базі малогабаритних мобільних енергетичних засобів.

Перший шлях, згідно викладеного вище, більш придатний для фермерських господарств і особистих господарств населення, земельні наділи яких прилягають до сільськогосподарських угідь фермерів, де за рахунок кооперації можна забезпечити ефективне використання техніки. Для переважної більшості особистих селянських господарств, як головного сегмента формування валової продукції сільського господарства найбільш прийнятний другий шлях, який передбачає широке впровадження машинно-тракторних агрегатів на базі малогабаритних мобільних енергетичних засобів.

Висновки. В результаті проведених досліджень встановлено, що на сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва його валова продукція формується за рахунок діяльності трьох типів господарств: сільськогосподарських підприємств; фермерських господарств; особистих господарств населення. Найбільший вклад у формування валової продукції сільського господарства вносять особисті селянські господарства. Однією з основних умов утримання високої результативності особистих селянських господарств є використання машинно-тракторних агрегатів на базі малогабаритних мобільних енергетичних засобів. Обґрунтування параметрів таких енергозасобів і агрегатів на їх базі для конкретних умов експлуатації може скласти напрям подальших наукових розвідок з даного питання.

Література.

1. *Статистичний щорічник України за 2009 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. - К. : вид-во «Консультант», 2010. - 567 с.*

2. *Мортон Р.* Сільське господарство України: Посібник для виробника / *Р. Мортон, К. Шарп, Б. Хом'як, Н. Степанець, О. Муляр, Н. Олешко.* FarmHandbook – UKR. – 2004. – 97 с.
3. *Орлик О.В.* Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових перетворень в аграрному секторі / *О.В. Орлик* . - Запоріжжя: Вісник Запорізького національного університету. - №3(7). - 2010. - С. 207-213.
4. *Сучасний економічний аналіз діяльності господарюючих суб'єктів / [О. П. Бланарь, Н. А. Волкова, О. М. Гайдаєнко та ін.].* - Одеса : Пальміра, 2008. - 232 с.
5. *Рябокони В. П.* Використання земельних ресурсів господарств населення в кооперативних умовах / *В. П. Рябокони* // Економіка АПК. - 2009. - № 3. - С. 82-87.
6. *Лучик С. Д.* Вплив трансформаційних змін на використання трудового потенціалу села / *С. Д. Лучик* // Економіка АПК. - 2009. - №3. - С. 149-153.

ВАЛОВАЯ ПРОДУКЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА – УСТОИ ФОРМИРОВАНИЯ

Шкаровский Р.Г., Шкаровский Г.В.

Аннотация – на основании статистических данных проведено анализ вклада хозяйств разных типов в формирование валовой продукции сельского хозяйства Украины за последние годы и состояние их материально-технической базы в части обеспечения мобильными энергетическими средствами.

GROSS AGRICULTURAL PRODUCTION - FOUNDATIONS FORMATION

R. Shkarovsky, G. Shkarovsky

Summary

Through statistical analysis conducted contribution of different types of farms in the formation of gross agricultural production in Ukraine in recent years and the state of their logistics in terms of providing mobile power tools.